

A FŐNEMESEK ISKOLÁI – A KALOCSAI ÉRSEKI FŐGIMNÁZIUM ESETE (1867–1918)

Rébay Magdolna

Debreceni Egyetem BTK NMI Neveléstudományi Tanszék

Tanulmányunk célja a kalocsai érseki főgimnázium dualizmus kori múltjának társadalomtörténeti aspektusú elemzése (vö. Sasfi, 2001, 2006). Kutatásunk az iskolai értesítők és az anyakönyvek teljes körű feldolgozásán alapul. Támazkodtunk továbbá a korábbi intézménytörténeti munkákra (Adriányi, 2000; Kerkai, 1942; Komárik, 1896, 1935; Lakatos, 2010, 2019; Tóth, 1910).

Vizsgálatunk fő kérdése, vajon az 1867 után felgyorsuló, az arisztokráciát hosszú távon kétség kívül hátrányosan érintő társadalmi és gazdasági átalakulás, illetve az ennek következtében kibontakozó professzionalizáció okozott-e változást ezen társadalmi réteg tagjainak oktatásában. Virág (2013) 1790 és 1848 közötti időszakot átfogó könyvében kimutatta, hogy a katolikus főnemes ifjak elsősorban bencés és piarista gimnáziumokba (Tata, Buda, Győr, Sopron, Pest, Sátoraljaújhely) iratkoztak be, rendszerint magántanulóként. De mi lett a hagyományos elit tanulmányainak színhelye a dualizmus korában? Vajon az elit az elitiskolákat választotta – tehetjük fel a kérdést ifj. Bertényi (2010) tanulmányára hivatkozva. Azaz a legkiválóbb intézményeket kereste? De melyek voltak egyáltalán az elitiskolák? Bertényi kettőt nevesít: a budapesti piarista gimnáziumot és a pesti mintagimnáziumot. Utóbbi a főnemeseknek is az egyik preferált tanulmányi helyszíne volt (vö. Rébay, 2014), tehát ebben az esetben egybevágásról beszélhetünk, valamint az 1848 előtti hagyományok folytatásáról. De vajon a kalocsai érseki gimnázium az elit iskolája volt-e?

Erre a kérdésre kutatásunkban igyekeztünk választ adni. Az iskolát korábban hasonló szempontból Kende és Kovács I. (2001) elemezte, akik azonban nem a hagyományos, hanem a tudáselit iskolaválasztásai szokásait mérték fel. Eredményeik alapján utóbbiak körében a Horthy-korszakban a kalocsai érseki főgimnázium a 29–33. hely egyikén állt. A (fő)nemesség iskoláztatásának a témája a nemzetközi szakirodalomban is megjelent. Wasson (2006) magyar példákat is használva cáfolta azt a sztereotípiát, miszerint az arisztokrácia hanyatlása a meritokratikus vizsgarendszer bevezetése miatt következett be. Szerinte ez azért nem lehet igaz, mert a főnemesek mindig a legmagasabban képzetek voltak a társadalomban, szüleik által könnyebben juthattak előre, megengedhették maguknak a minőségi oktatást. Lieven (1992) szerint Angliában a főnemesség körében a nyilvános oktatás azért terjedt, mert úgy vélték, hogy a jövőbeli vezetőréteg tagjainak kedvezőbb közösségben tanulni és szocializálódni, mint az otthoni izolált térben. Ugyanakkor hozzátette, hogy az elitiskolák (mint az Eton) nagyrészt függetlenek voltak az

államtól, így a támogatók-szülők elvárásaihoz igazodtak. A porosz (fő)nemesség is iskolába járt már a 19. században, itt azonban kevésbé az erkölcsi, inkább az értelmi nevelésre helyezték a hangsúlyt. A cári Oroszországban viszont a műveltségre is nagy hangsúlyt fektető katonai akadémiákat választotta leginkább ez a társadalmi réteg (Lieven, 1992). Láthatjuk tehát, hogy Európában teret hódított a hagyományos elit körében a nyilvános oktatás. Az iskolai műveltség megszerzése a társadalmi hierarchia csúcsán maradás, az „Obenbleiben” (a fent maradás) stratégiájának részévé vált (Braun, 1990; Conze, 2005). A kérdés nem az lett, hogy járjanak-e iskolába vagy sem, hanem az, hogy melyik intézményt válasszák.

Saját kutatásunkra rátérve, egyetlen iskola, a Jézus Társasága vezetése alatt álló kalocsai érseki főgimnázium példáján keresztül arra a kérdésre kerestük a választ, mely iskolát preferálták a főnemes ifjak a kiegyezést követően. Van-e kontinuitás az iskolaválasztás tekintetében a korábbi időszakhoz képest? Előző kutatásainkból kiderült, hogy – ahogy már említettük – a pesti piarista (l. Rébay, 2014) és a pozsonyi királyi katolikus főgimnázium (l. Rébay, 2015) mindenképpen felkerül a főnemesek által leginkább látogatott intézmények listájára. Vajon a jelen kutatás megerősíti ezen eredményeket, vagy más iskolákra is felhívja a figyelmet? Kutatásunkban néhány további szempont szerint is megvizsgáltuk a Kalocsán tanuló főnemes diákokat: a szülők lakhelye, foglalkozása, a diákok tanulmányi státusza, tanulmányaik hossza, pályaválasztás. Mielőtt saját elemzésünket ismertetjük, rövid áttekintést adunk az iskola történetéről.

A gimnázium alapítása és rövid története 1918-ig

A kalocsai gimnáziumot gróf Batthyány József érsek alapította 1765-ben. Vezetését a piarista szerzetesrendre bízta. A hatosztályos intézményt a középiskolai oktatást megreformáló, a működési követelményeket megszigorító osztrák rendelet, az *Organisationsentwurf* (1849) bevezetése után négy osztállyal rendelkező algimnáziummá alakították át, azonban Kunszt József kalocsai érsek (1851–1866) elégedetlen volt a helyzettel, szerette volna elérni az intézmény teljessé tételét, azaz nyolcosztályos főgimnáziummá történő fejlesztését. Másrészt szeretett volna a diákoknak bentlakást biztosítani, ezért a gimnáziummal kapcsolatban nevelőintézet (azaz diákothton) alapítását tűzte ki célul. A piarista rend személyi és anyagi okokból a fejlesztést nem tudta vállalni, és kevesellte a fenntartótól az ehhez kapott támogatást. Kunszt érsek ezért a jezsuitákhoz fordult, akik éppen ekkoriban újra aktívabbak lettek a Habsburg Birodalomban: ismét gimnáziumok vezetésére vállalkoztak. Az érsek döntésének háttérében politikai okok is meghúzódtak: maga 1848-ban Bécsbe menekült, miközben a piaristák közül sokan támogatták a szabadságharcot. A tárgyalások végül sikerrel jártak, a jezsuita generális döntésére 1860-ban megtörtént a gimnázium átvétele. Kunszt érsek bőkezű támogatást adott: a régi épület felhasználásával új rendházat és mellé templomot építtetett, az iskola fenntartására pedig nagyvonalú alapítványt hozott létre. A jezsuiták a gimnáziummal kapcsolatban – az érsek óhajára – konviktust nyitottak, amit Szent István királyról

Stephaneumnak nevezték el. Az első házfőnök és egyben a gimnázium igazgatója P. Weninger Sándor lett.

1861–1862-ben elkezdődött a gimnázium fejlesztése évente egy-egy új osztállyal, aminek következményeként 1865-ben érettségi vizsgát tartottak. A nagyarányú létszámgyarapodás miatt először 1863-ban történt jelentős bővítés, majd 1869-re új épületszárny készült el, ahová beköltözött a gimnázium. A kétemeletes épület tetején állították fel 1878-ban az új érsek, Haynald Lajos támogatásával a róla elnevezett obszervatóriumot. Ez lett az ország második tudományos munkát végző csillagvizsgálója.¹ 1885-ben átvette az intézet a városi elemi iskola épületét és új szárnyal bővült a konviktus. 1889-re elkészült az új torna- és az új rajzterem. 1905-ben ismét újabb épületrésszel egészült ki az intézmény, melyben a gazdag, országos hírű gyűjteményeket rejtő szertárak is helyet kaptak. A következő átalakítás 1913-ra fejeződött be, ekkorra az intézet összefüggő óriási épület-együttessé vált. Közben 1907-ben a rend átvette az egyházmegyei kisszeminarium vezetését, így ennek az épületét is összekötötték a gimnáziummal. Az első világháború éveiben a kisszeminarium traktusába katonai kórház került, az épületkomplexum pedig erősen megrongálódott (Adriányi, 2000; Komárik, 1896; Lakatos, 2010).

A gimnázium tanulói

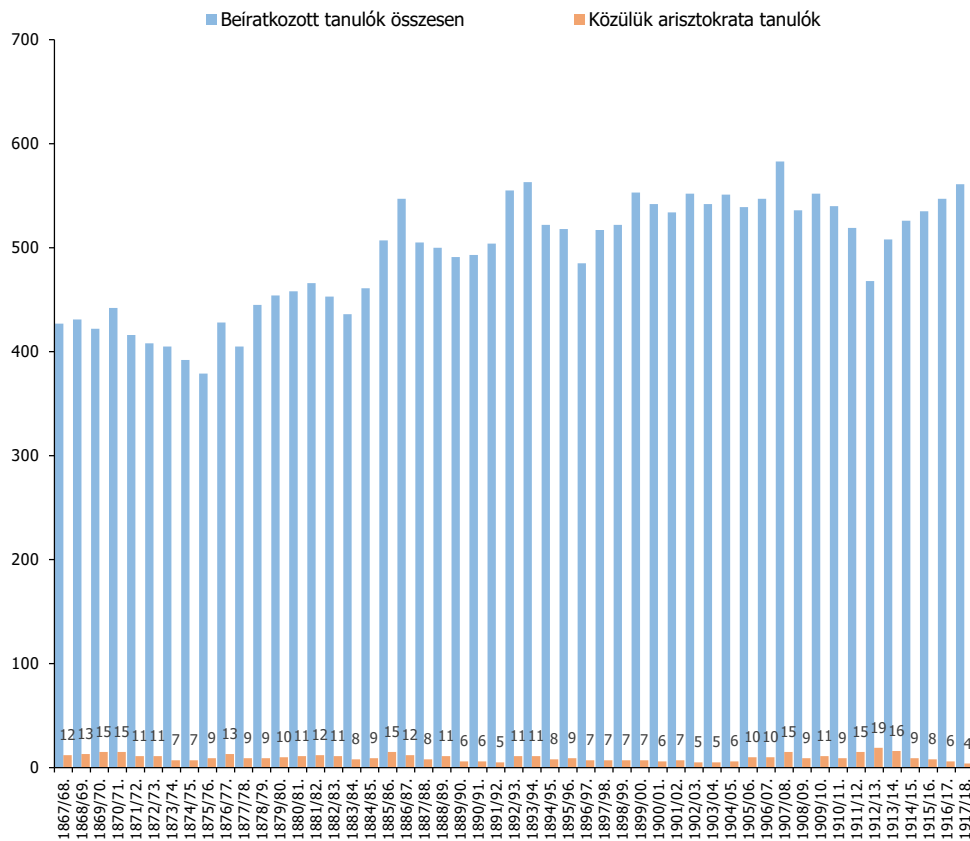
A gimnázium tanulóinak létszáma az alapítást követően gyorsan gyarapodott (1. ábra). Évfolyamonként eleinte egy osztályt indítottak, ám a nagyfokú érdeklődés miatt az 1880-as évektől kezdve az alsó két (olykor az I. és a III.) osztályt párhuzamossá tették. 1885–1886-ra a beiratkozott tanulók száma elérte az 500 főt, ami alá a létszám a vizsgált időszak végéig csak néhányszor esett. A maximum 1909–1910-ben 552 fő volt. Az 1. ábra a főnemes tanulók számát is mutatja, ami négy (1917–1918) és 19 (1912–1913) között ingadozott. Arányuk ugyanebben a két tanévben volt a legkisebb (0,71%) és a legnagyobb (4,06%). Az I. világháború kezdete tehát jelentős visszaesést okozott. A szülők – feltehetőleg – szerették volna a közelükben tudni a gyermekeiket a lakhelytől többnyire messzire eső kollégium helyett, így kivették őket az intézményből.

A felekezeti hovatartozást tekintve a diákok döntő többsége katolikus, azon belül római katolikus volt. Mivel a városban más középiskola nem működött², ezért köztük – a jezsuita iskolákban nem megszokott módon – voltak protestánsok is, vegyesen evangélikusok és reformátusok, valamint néhány görögkeleti vallású is beiratkozott. A legnépesebb nem katolikus csoportot az izraeliták tették ki: arányuk az 1870-es években a 10%-ot is meghaladta (2. ábra). Nekik saját elemi iskolájuk is volt a városban (Winkler, 1910). A katolikusok arányszáma a korszakban trendszerűen növekedett, míg a más vallásúak aránya 11%-ról 4%-ra csökkent.

¹ Történetét I. Mojzes (1986, pp. 48–94).

² A felső osztályok alternatívája a katolikus tanítóképző volt. Az I. világháború alatt állami polgári fiúiskola nyílt a városban (Gráberné Bősze & Léces, 2001).

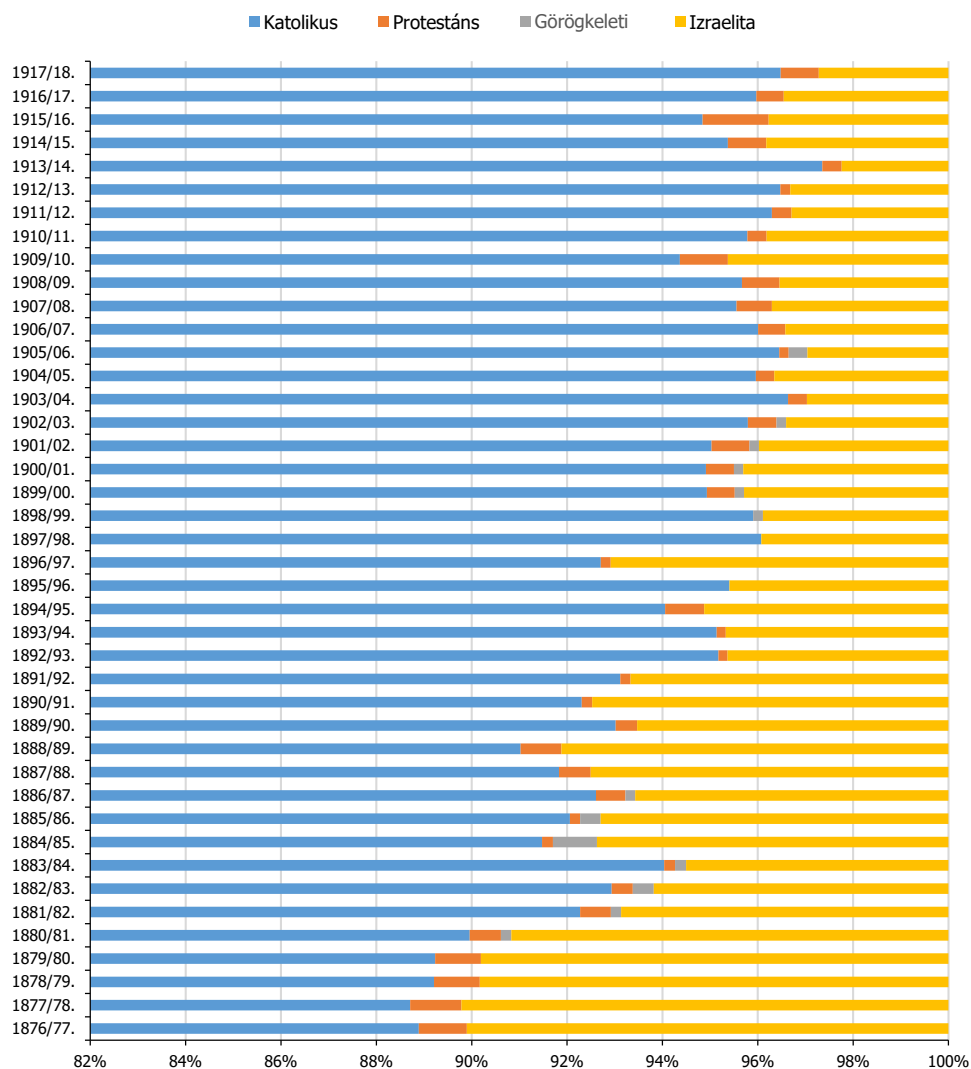
A tanulók többsége magyar anyanyelvű volt. Ahogy azonban Lakatos (2010) is megállapítja, a valóságban az arányszámuk a feltüntetettnél valamivel kevesebb lehetett: a több nyelven is beszélő diákokat ugyanis inkább magyarként rögzítették. A második „helyen” a németek álltak, arányuk néhány alkalommal megközelítette a 30%-ot is (3. ábra). Ők magyar nyelvet jöttek tanulni a sváb településekből, elsősorban a Bácskából. Ugyanez a cél állhatott a délszláv diákok iskolaválasztása mögött is, ugyanis a szerbek aránya is számottevő volt, de horvátok is voltak általában a tanulók között. Mind a németek, mind a délszlávok aránya lecsökkent 1913–1914-ben, és a következő években sem emelkedett számottevően. Ebben a dél-magyarországi és horvátországi területekhez közelebb fekvő pécsi jezsuita gimnázium 1912-ben történt alapítása is szerepet játszhatott – a világháború mellett.

1. ábra
A kalocsai jezsuita gimnázium tanulóinak létszáma (fő)³
Forrás: *Értesítő*k (1867–1968 és 1917–1918 között, fő)

³ A dualizmus első évtizedének az adatait az *értesítő*k nem közlik.

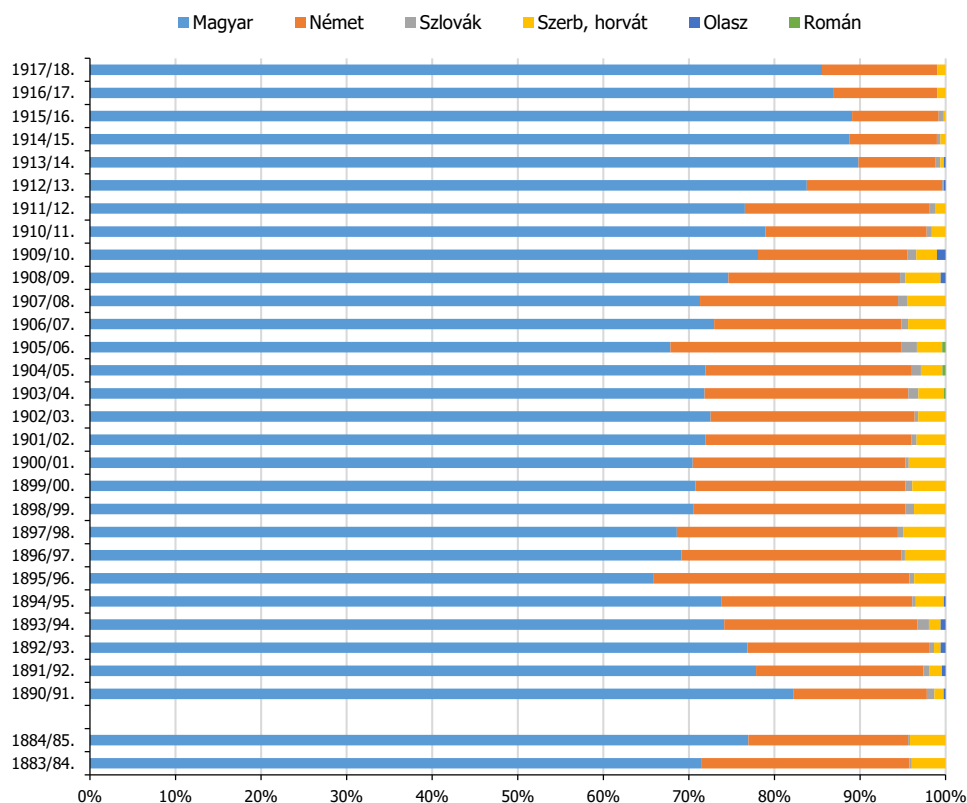
A főnemesek iskolái – a kalocsai érseki főgimnázium esete (1867–1918)

2. ábra
A kalocsai jezsuita gimnázium tanulóinak felekezeti megoszlása (%)⁴
Forrás: Értésítő (1876–1877 és 191–1918 között)

⁴ Jellemzően az osztályozott tanulók. Az 1876–1877 előtti tan évekről az értesítő nem tartalmaz adatot.

Rébay Magdolna

3. ábra

A kálcsai gimnázium osztályozott diákjainak anyanyelve (%)⁵

Forrás: Értésítő (1883–1884 és 1917–1918 között)

Megvizsgáltuk a tanulók társadalmi rekrutációját is. Az 1870-es évek végén legtöbben az értelmiségiek gyermekei voltak: 1876–1877-ben és 1878–1879-ben átlaguk elérte a 39%-ot, őket az önálló kereskedők vagy iparosok követték (22%), majd a földbirtokosok és bérlők (17%), illetve a magántisztviselők (13%). A legkevesebb tanuló apja/gyámja munkás vagy szolga (összesen 13%) volt.⁶ Ez azt jelenti, hogy a szellemi munkát végzők gyermekeinek az aránya meghaladta az 50%-ot.

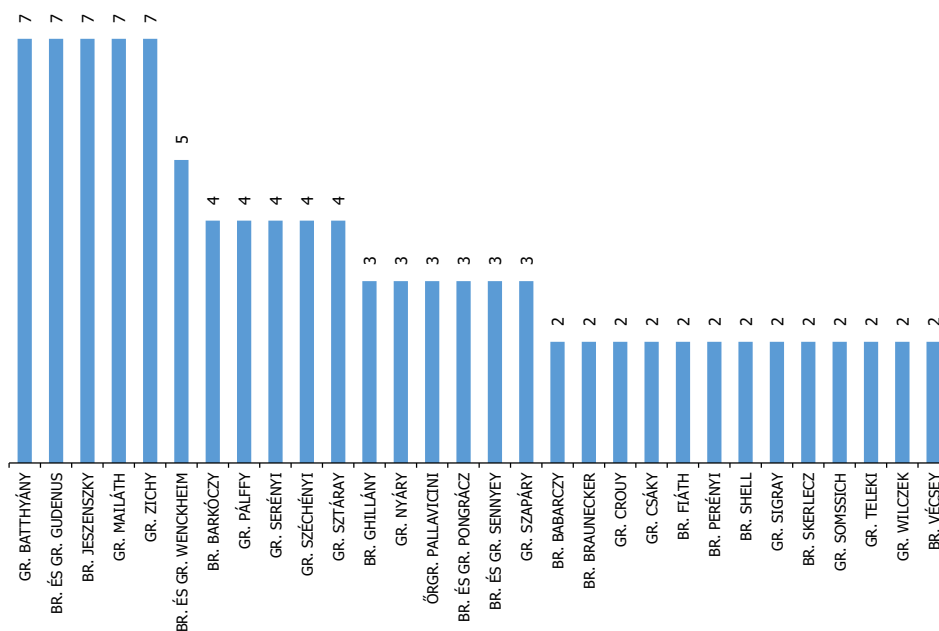
⁵ Statisztikai pontatlanságok és valószínűsíthető hibák miatt a horvát és a szerb anyanyelvűeket összevontuk. Az első adat az 1883–1884-es tanévre áll rendelkezésre. Az 1885–1886 és 1889–1890 közötti időszakra vonatkozóan nincsen adat.

⁶ Értésítő Kalocsa 1876–1877 47., 1877–1878 62., 1878–1879 50.

Főnemesek a gimnázium tanulói között

A főnemes diákok családjai

A kalocsai érseki főgimnáziumnak a dualizmus korában 148 főnemesi címmel rendelkező tagja volt, 61 nemzetség tagjai. Öt nemzetség 7-7 fővel „képviseltette magát”: a gr. Batthyány, a br. és gr. Gudenus, a br. Jeszenszky, a gr. Mailáth és a gr. Zichy (4. ábra), míg 29 családnak mindössze egy-egy tagja iratkozott be az iskolába. Mindez bizonyítja, hogy az iskola élvezte a társadalmi elit preferenciáját: a katolikus arisztokrácia széles köréből tanultak itt fiúk.

4. ábra

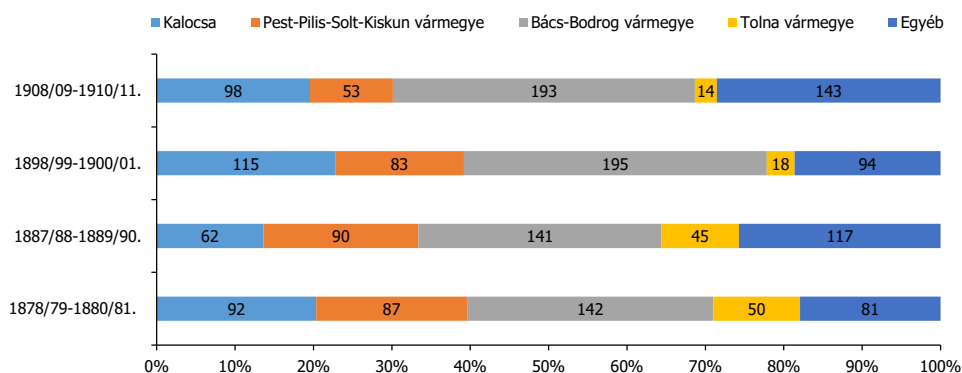
A kalocsai érseki főgimnázium arisztokrata diákjai nemzetségei szerint (1867–1868 és 1917–1918 között)⁷

Forrás: KFL VI. 1. 8. Kalocsai Érseki Gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), 9–61. (1867–1868 és 1917–1918 között)

⁷ Egy-egy tagja tanult az iskolában a következő családoknak: gr. Andrássy, br. Baldácsy, gr. Bethlen, br. Bornemisza, br. Brandenstein, br. Eötvös, gr. Eszterházy, gr. Festetics, br. Fiedler, gr. Gatterburg, br. Geramb, br. Hoeller, gr. Karátsonyi, gr. Károlyi, gr. Keglevich, gr. Khuen, gr. Kuen, br. Lepel, br. Mengerssen, br. Miske, br. Podmaniczky, gr. Porcia, gr. Sermage, br. Staudach, br. Stokinger, gr. Stwrtnik, gr. Vetsera, br. Vranyczany, br. Wimmersperg.

A főnemes diákok lakóhelye

Lakatos (2010) kutatásai alapján 1887–1888-ban az intézmény saját internátusa tagjainak a fele nemesi címmel rendelkezett. A 170 főből ekkor nyolc arisztokrata volt. E tanévben tehát az összes arisztokrata diák bentlakó volt. A főnemes szülők jelentős része a jezsuita szellemiségű nevelés mellett a konviktus miatt döntött az intézmény mellett. Az érseki gimnázium a korszakban országos beiskolázásúvá vált, bár a többség a szomszédos megyékből, elsősorban Bács-Bodrogból érkezett, de viszonylag sokan jöttek Tolna és Baranya megyéből is. Bár a többi megyéből kevesebben jártak ide, de így is jelentős kiterjedésű vonzáskörzettel rendelkezett az intézmény.

5. ábra

A tanulók lakóhelye (hároméves átlagok)⁸

Forrás: Értesítők (187–1879 és 1880–1881, 1887–1888 és 1889–1890, 1898–1899 és 1900–1901, 1908–1909 és 1910–1911)

A főnemes diákok lakóhelye még inkább szétszóródott az országban. Az iskola vonzereje ezen a rétegen belül tehát kiemelkedően erős volt. A különbség másik oka, hogy a magyar katolikus arisztokraták birtokai inkább Nyugat- vagy Észak-Magyarországon, illetve Erdélyben voltak. Azonban a konviktusi elhelyezési lehetőség nem jelentett anyagi problémát e társadalmi réteg számára, ezért a messzebb élő családok is beiratták gyermekeiket az intézménybe.

A főnemes diákok esetében tehát a vonzáskörzet egyértelműen nagyobb és az arányok kiegyenlítettebbek, hiszen a szűken vett Magyarország 38 vármegyéjéből érkeztek (1. táblázat), valamint többen Horvátországból vagy Szlavóniából. A vármegyék sorában Pest-Pilis-Solt-Kiskun dominált – ahogy a többi diák esetén (ide soroltuk a fővárosiakat is). Velük ellentétben kalocsai lakhelyet csupán egyetlen esetben jelöltek meg. Az összes di-

⁸ Az első három évben a beiratkozott tanulók, a többi vizsgált tanévben az osztályozott tanulók.

ákhöz képest Bács-Bodrog vármegye erősen alulreprezentált volt, miközben Tolna vármegyéből szintén sokan érkeztek. Feltűnően magas volt (15 fő) az erdélyi vármegyék egyikében lakók létszáma is. Többen (12 fő) külföldi lakóhellyel rendelkeztek.

1. táblázat. A főnemes diákok (N=148) lakóhelye megyék szerint

Pest-Pilis-Solt-Kiskun	25	Torda-Aranyos	5	Bács-Bodrog	1
Külföld	12	Vas	4	Baranya	1
Pozsony	11	Győr	3	Bars	1
Tolna	10	Sáros	3	Bihar	1
Zemplén	9	Szatmár	3	Borsod	1
Abaúj	8	Temes	3	Esztergom	1
Moson	6	Trencsén	3	Háromszék	1
Torontál	6	Zala	3	Hont	1
Békés	5	Fejér	2	Maros-Torda	1
Horvátország, Szlavónia	5	Hunyad	2	Nyitra	1
Kolozs	5	Krassó-Szörény	2	Udvarhely	1
Nógrád	5	Kis-Küküllő	2	Veszprém	1
Somogy	5	Ungvár	2	Ismeretlen	3
Szepes	5	Arad	1		
		<i>Összesen</i>	<i>170</i>		

Forrás: KFL VI. 1. 8. Kalocsai Érseki Gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), 9–61. (1867–1868 és 1917–1918 között)

Ha a születési helyet megvizsgáljuk, a kép nem sokban változik. Ugyanúgy 38 vármegye szerepel (Fiume és Horvát-Szlavónország mellett), de a két névsor némileg eltér egymástól. Az erdélyiek száma is megegyezik, még az első három „helyezett” is ugyanaz. Az arányokban azonosítható némi különbség: például Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében kevesebben születtek (17 fő), mint amennyien laktak, aminek a fő oka az, hogy Budapestet vagy a vármegyét gyakran egyik lakóhelyként említették.⁹

A főnemes diákok tanulmányi státusza

Az érseki főgimnáziumot választó arisztokraták tehát többnyire távolról érkeztek, és a Stephaneumba is beiratkoztak a gimnázium mellett. Ebből következik, hogy az arisztokrata diákok döntő többsége nyilvános tanuló volt (1. 2. táblázat). Mindössze hárman voltak, akik magántanulónak iratkoztak be, s végig azok is maradtak. Nyolc diák betegség vagy egyéb ok miatt tért magántanulásra, és ugyanennyien fordított utat jártak be ismeretlen

⁹ Ezúton köszönöm Nagy Péter Tibornak, hogy felhívta erre a szempontra is a figyelmemet.

okból. Hárman csak időszakosan lettek magántanulók, majd visszatértek nyilvános tanulóként. Összegezve: elenyésző volt azon főnemes diákok száma, akik nem vettek részt napi rendszerességgel a tanórákon, hanem csak a vizsgákat tették le az iskolában. Úgy is fogalmazhatjuk: magánvizsga helyszínéül ezt a gimnáziumot alig választotta valaki. Ennek oka az iskola szigorúságában kereshető, ami biztosan közismert volt a szülők körében. 1897-ben az iskola statisztikai kimutatást is készített a vád – szerinte – alaptalan voltának igazolására.¹⁰

2. táblázat. A főnemes diákok tanulmányi státusza (fő, %)

	Nyilvános tanuló	Magántanuló	Nyilvános, majd magántanuló	Magán-, majd nyilvános tanuló	Nyilvános, magán-, majd újra nyilvános tanuló	Összesen
fő	126	3	8	8	3	148
%	85,14	2,03	5,40	5,40	2,03	100

Forrás: KFL VI. 1. 8. Kalocsai Érseki Gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), 9–61. (1867–1868 és 1917–1918 között)

Ugrai (2011, 2014) sárospataki református kollégiumról szóló tanulmányaiban a 19. század első harmadára vonatkozóan megállapította, hogy az arisztokrata és birtokos nemesi származású diákok a kezdeti tanulmányi pozíciójukon milyen gyorsan és milyen sokat rontottak. Az iskolában tehát – vonta le a következtetést – a teljesítmény felülírta a társadalmi-vagyoni helyzetet. Vajon mi volt a helyzet jó pár évtizeddel később Kalocsán? Úgy látjuk, hogy a főnemesi cím nem váltott ki elnézőbb hozzáállást a tantestület részéről – sem a tanulmányok kezdetén, sem később. Arisztokrata diákok ugyanúgy kaptak elégtelen osztályzatot évközi és év végi értékeléskor is, mint a többi diák; ahogy kitűnő és jeles tanulók is voltak köztük többen is.

A főnemes diákok csoportján belül kimondottan magas volt (35 fő a vizsgált időszakban) a tanév közben kimaradók vagy év végén nem vizsgázók, így osztályzat nélkül maradók száma. A kimaradók/nem osztályozottak jelentős része gyenge teljesítményt nyújtott legalább egy tantárgyból a korábbi értékelések során. Ekképpen 14 főnél valószínűsíthetően tanulmányi ok (és nem betegség) állt a tanév közbeni iskolaváltás háttérében. A tanév közben vagy a végén kimaradók előtt három lehetőség nyílt: egy másik iskolába beiratkozhatnak nyilvános vagy magántanulónak, vagy mégis Kalocsán folytatják tanulmányaikat. Utóbbira hat diák vállalkozott, ők mindannyian osztályt ismételtek.

Kimaradás vagy a vizsgától való elmaradás a főnemesek körében az alsóbb és a felsőbb osztályokban egyaránt előfordult, azaz nem kizárólag a vállaltan szigorúbban értékelő alsó osztályokban. Sőt – ahogy láttuk – évismétlésre is több esetben sor került (3. táblázat). Az ismétlő arisztokraták száma 21 fő volt, két diák két-két osztályt is ismételt (azon tanév

¹⁰ JTMRL Kalocsai gimnázium iratanyaga 1. doboz XII. Egyházi és világi hatóságok az intézet fejlődésében, elismerésében stb., 16. Az érsek levele a rektornak, 1897. dec. 28.

közben vagy végén kimaradók, akik a következő évben ugyanabba az osztályba beiratkoztak, az ismétlők között szerepelnek). Leginkább az V. osztály tananyagával adódott problémájuk a főnemes diákoknak, de az alsóbb osztályokat sem sikerült mindegyiküknek elsőre elvégezni. A vizsgált időszakban magas volt a bukások aránya a gimnázium alsóbb osztályaiban, úgy tűnik, hogy egyes főnemes diákok is erre a sorsra jutottak. De volt, aki az esetleges ismétlés elkerülése végett még a tanév elején úgy döntött, hogy önként inkább egy osztállyal lejjebb folytatja tanulmányait.¹¹

3. táblázat. *Osztályt ismétlő főnemes diákok (fő)*

<i>I. o.</i>	<i>II. o.</i>	<i>III. o.</i>	<i>IV. o.</i>	<i>V. o.</i>	<i>VI. o.</i>	<i>VII. o.</i>	<i>VIII. o.</i>	<i>Összesen</i>
4	2	4	3	8	2	0	0	23

Forrás: KFL VI. 1. 8. Kalocsai Érseki Gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), 9–59. (1867–1868 és 1917–1918 között)

Egyes főnemes diákok viszont egy tanévben kettő vagy több osztályt is elvégeztek: ők év elején magánvizsgálatot tettek egy osztály anyagából, és mivel sikerrel vették az akadályt, egyből megkezdték a magasabb osztályban a tanulmányaikat. Mivel a magánvizsgára a tanév megkezdése után került sor, így ebben az esetben némi jóindulatra is szükség lehetett az iskola vezetése részéről. Ezek a diákok (3 fő) a kalksburgi jezsuita kollégiumban tanultak korábban. Egyikük, báró Jósika Gyula esete igazán különleges: a VKM (vallás- és közoktatásügyi miniszter) engedélyével a II–III. osztály tananyagából összevonva vizsgát tett 1892. október 9-én, a IV. osztályéból egy külön magánvizsgát október 11-én, majd megszakítás nélkül folytatta tanulmányait az V. osztályban.¹²

Megvizsgáltuk, melyik osztályba iratkoztak be a főnemes diákok az érseki főgimnáziumba, beleszámolva az ismétléseket is. A 4. táblázat mutatja, hogy noha az I. osztály némileg kilóg a sorból, meglehetősen egyenletes az eloszlás. A gyakori iskolaváltások időszakában a kalocsai gimnázium tipikusan sem nem az első, sem nem az utolsó tanulmányi hely, hanem inkább a középső osztályokat végezték itt.

4. táblázat. *Az arisztokrata diákok által megkezdett osztályok (fő, %)*

	<i>I. o.</i>	<i>II. o.</i>	<i>III. o.</i>	<i>IV. o.</i>	<i>V. o.</i>	<i>VI. o.</i>	<i>VII. o.</i>	<i>VIII. o.</i>	<i>Összesen</i>
fő	46	56	66	70	78	70	61	53	500 ¹³
%	9,20	11,20	13,20	14,00	15,60	14,00	12,20	10,60	100

Forrás: KFL Kalocsai Érseki Gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), 9–59. (1867–1868 és 1917–1918 között)

¹¹ KFL VI. 1. 8. Kalocsai Érseki Gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), 18. (1876–1877.) III. és IV. osztály – br. Wimmersperg Emanuel; V. és IV. osztály – gr. Eszterházy Dénes.

¹² KFL VI. 1. 8. Kalocsai Érseki Gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), 27. (1885–1886) IV. osztály – gr. Batthyány László, 34. III. – br. Jósika Gábor, V. osztály – br. Jósika Gyula.

¹³ Egy fő egy osztályba többször is beiratkozhatott. A tanév közbeni osztályváltást nem számoltuk.

Megvizsgáltuk azt is, meddig maradtak a főnemes diákok kalocsai tanulók: mind a nyolc gimnáziumi osztályt mindössze kilenc főnemes végezte el a vizsgált intézményében. Kevesen voltak, akik hat vagy több tanévet kezdtek meg. A diákok szűk fele csak két vagy három tanévre iratkozott be (5. táblázat).

5. táblázat. Az arisztokrata diákok által a kalocsai gimnáziumban megkezdett tanévek száma (fő, %)

	1 tanév	2 tanév	3 tanév	4 tanév	5 tanév	6 tanév	7 tanév	8 tanév	9 tanév	Össze- sen
fő	26	34	32	20	16	7	3	8	2	148
%	17,57	22,97	21,62	13,51	10,81	4,73	2,03	5,41	1,35	100

Forrás: KFL VI. 1. 8. Kalocsai Érseki Gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), 9–61. (1867–1868 és 1917–1918 között)

A dualizmus korában az 1868. évi XXXVIII. tc. értelmében a tankötelezettség határa 12 év volt. Erre három éves kötelező ismétlő iskolai oktatás épült azoknak, akik nem jártak más iskolába. A gimnáziumi oktatás nagy része tehát kívül esett a tankötelezettség szigorú szakaszán. Ennek a következménye, hogy a század első feléhez (vö. Ugrai, 2014) képest ugyan csökkent, de még mindig jelentősnek tekinthető a tanulók középiskolák közötti mobilitása, amivel szemben az intézmények egyre határozottabban léptek fel. A vándorlásnak idővel negatív megítélése lett: annak feltételezése, hogy oka tanulmányi, magatartásbeli vagy erkölcsi probléma.¹⁴

Ahogy láhattuk, előbbi indok akár az arisztokrata diákok között is előfordulhatott. A körükre jellemzőnek mondható vándorlás, a mai szemmel szabálytalannak tekinthető tanulmányi pálya azonban más tényezőkből is fakadhatott: őket még kevésbé kötötte a társadalmi, s főleg az erkölcsi és az anyagi kényszer (vö. Ugrai, 2014). Az egyre bővülő középiskolai hálózat elemei között szabadon mozoghattak, hiszen anyagi lehetőségeik miatt ezt megtehették. Inkább a protestáns iskolaközpontok esetén fordult elő az iskolaválasztás kötöttsége: az egyházi világi tisztséget betöltőktől elvárta a(z egyház)társadalom, hogy a helyi iskolába adja be fiát (Kerekes & Rébay, 2018). Továbbá a főnemesek számára mindig ott volt a magántanulmányok tényleges lehetősége, ezért a tudás megszerzése nem volt iskolához kötött, ami szintén szabadabb mozgást eredményezett ebben a körben. Az iskolára kevésbé tekintettek fontos szocializációs keretként, hiszen annak más terei is voltak, ami szintén szabadabb viszonyulást eredményezett (Tóth, 2001). Azonban az iskolai tudás, a végzettségek felértékelődését hozó időszakban – úgy látjuk eddigi kutatásaink eredményeként, bár magunk kimondottan a tanuló főnemesekkel foglalkoztunk – a gimnáziumi oktatás a főnemes ifjak számára családi elvárássá vált: számukra tehát döntési

¹⁴ Vö. BFL VIII. 42/a 25. kötet Tantestületi jegyzőkönyv, 1913–14. 659. X. Jegyzőkönyv a budapesti VI. ker. áll. főgimnázium tanári testületének 1914. máj. 16.-án tartott IV. ellenőrző értekezletéről.

szabadság a hol és a mikor esetében volt csak.¹⁵ A bentlakás lehetősége ellenére a kalocsai jezsuita gimnázium is csak egyike volt azoknak, amelyekben főnemes ifjú tanult. Legalább két, de akár három gimnáziumban is megfordultak tanulmányaik alatt. Melyek voltak ezek az intézmények? Az 1888–1889-es és az 1917–1918-as tanév anyakönyvei megjelölik a korábbi tanulmányok színhelyét: rendszerint a települést, nem az iskolát. Így 53 tanulóra (a minta 36%-a) vonatkozóan rendelkezünk adatokkal (l. 6. ábra). Harmaduk a kalsburgi jezsuita kollégium tanulója volt. Az ausztriai jezsuita iskolát tehát esetükben magyarországi követte (e sorrendet a másik intézmény kutatása során is megállapítottuk [vö. Rébay, 2010]). Feltehetőleg ők a német nyelv magas szintű elsajátítása miatt, valamint szocializációs okokból, kapcsolatteremtési céllal¹⁶ tanultak külföldön, majd tettek a magyar tárgyakból (irodalom, történelem és politikai földrajz) különbözeti vizsgát – bár ennek jelzése csak két esetben szerepel az anyakönyvekben.¹⁷ A második a sorban a kassai premontrei gimnázium¹⁸ volt, a harmadik a nagyszombati érseki főgimnázium. Öt városban (Budapest, Eperjes, Nagykanizsa, Pozsony, Zsolna) végezte tanulmányait két-két diák, míg 13 településen egy-egy tanult. Hét diák volt (biztosan) magántanuló, ez a tény a főnemesek körében a magántanulmányok szokásának a visszaszorulására utal.¹⁹ Összegezve: három gimnázium emelkedik ki, erről a háromról állapítható meg, hogy preferált intézménynek számított a vizsgált társadalmi csoportban.

Az említett 53 diák közül 25 Kalocsán is érettségizett. A korábbi tanévekben még ugyanennyien tettek a jezsuitáknál érettségi vizsgát. Az összes létszám így 50 fő. Esetükben az egész gimnáziumi tanulmányi időszak ismert: 11 fő egyedül Kalocsán tanult, a többség (34 fő) Kalocsa mellett egy másik iskolába is beiratkozott vagy otthon magántanulmányokat folytatott. Öt diák esetében három tanulmányi helyszínt rögzítettek, ezek egyike volt olykor a szülői ház is. 34 fő végig nyilvános tanuló maradt, 16 diák minimum egy évig magánúton folytatta tanulmányait. Ez az adat is a nyilvános iskolai tanulmányok jellemző voltára utal.

Amennyiben az érettségizők esetében is megvizsgáljuk a konkrét tanulmányi helyszíneket, még nyilvánvalóbb a kalsburgi jezsuita kollégium kitüntetett szerepe a főnemesek nevelésében (l. 7. ábra). Mellette Metzben tanult két fiatal, azonban más külföldi helyszín nem bukkant fel: egyetlen bécsi gimnázium, így a Theresianum sem, és az Osztrák–Magyar Monarchiában működő többi jezsuita kollégium egyike sem szerepelt. A magyarországi iskolák közül legtöbben korábban a nagyszombati érseki főgimnázium tanulói voltak. Jellemzően otthon vagy lakóhelyükhöz közeli iskolában kezdték középiskolás éveiket, ezért van az, hogy 20 intézmény is szerepel a választottak listáján.

¹⁵ Érdekes kettősség figyelhető meg gróf Károlyi Mihály esetében, aki az apai óhaj ellenére a nagyanyja segítségével titokban végezte el magánúton a gimnáziumot, majd folytatta tanulmányait felsőfokon. (Károlyi, 2013).

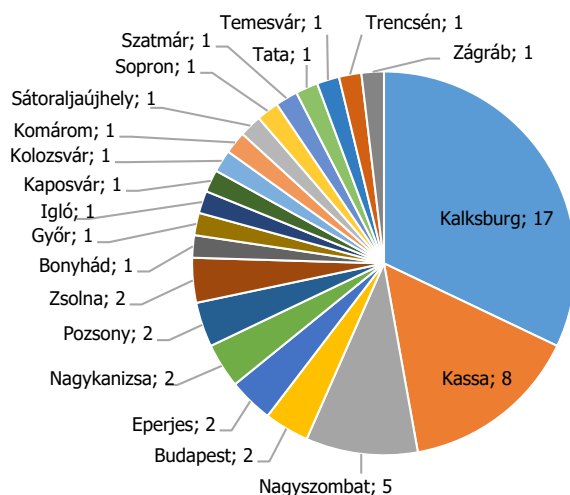
¹⁶ Hiszen a Monarchia minden részéről, sőt külföldről is érkeztek ide diákok, köztük kiemelkedően sok (fő)nemes.

¹⁷ KFL VI. 1. 8. Kalocsai Érseki Gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), 42. (1899–1900) VI. osztály – br. Apor Sándor, 42. (1904–1905) V. osztály – gr. Zichy István.

¹⁸ A városban reáliskola is működött, de valószínűbb, hogy a premontrei gimnáziumból érkeztek.

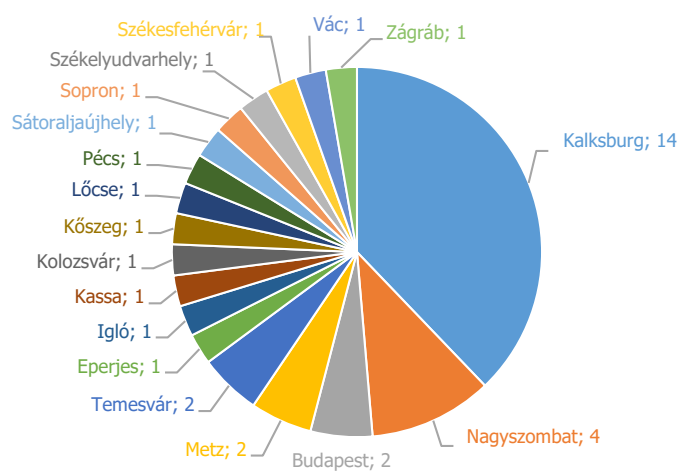
¹⁹ Lehetséges, hogy az adatok hiányossága miatt ez a szám a ténylegesnél alacsonyabb.

Rébay Magdolna

6. ábra

Korábbi gimnáziumi tanulmányok színhelye (1888–1889 és 1917–1918 között, N=53)
 Forrás: KFL VI. 1. 8. Kalocsai Érseki Gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), 30–59. (1888–1889 és 1917–1918 között)

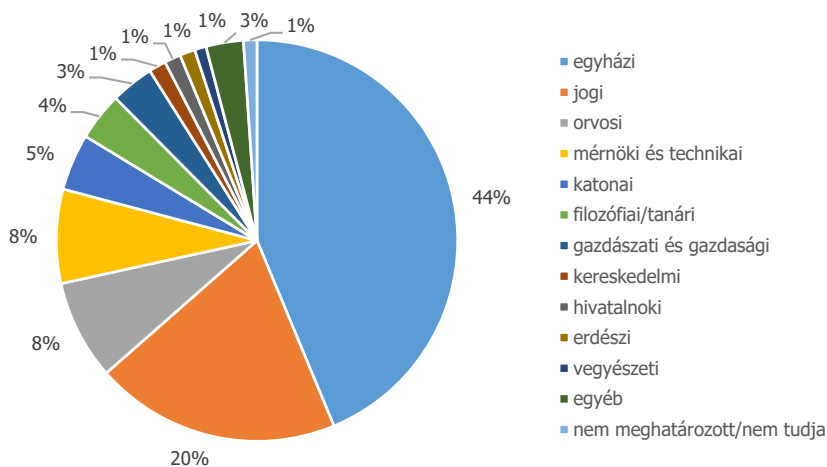
7. ábra

Az érettségizők korábbi, Kalocsán kívüli gimnáziumi tanulmányainak a színhelye (1867–1868 és 1917–1918 között, N=37)²⁰
 Forrás: KFL VI. 1. 9. Kalocsai Érseki Gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), Érettségi kimutatás, 70–75. (1868–1918), valamint MNL BKML VIII. 5. Kalocsai Érseki Gimnázium Érettségi vizsgák jegyzékei

²⁰ Két magántanulónál volt az otthon megjelölve.

Főnemes diákok pályaválasztása, szüleik foglalkozása

A kalocsai gimnáziumban érettségizettek közül igen jelentős arányban választották az egyházi pályát: 1877–1878 és 1917–1918 között magasan ez állt az első helyen (8. ábra). Az iskola tehát az egyházmegye papi utánpótlásának a bázisa volt (Lakatos, 2010). Igen jelentős volt (20%) a jogi képzésre jelentkezők aránya is, őket az orvosi, majd a műszaki pályára készüők követték.

8. ábra

Az összes érettségizett pályaválasztása (1877–1878 és 1917–1918 között, N=1298)

Forrás: *Értesítők 1877–1878 és 1917–1918 között*

Az arisztokrata diákok pályaválasztása, pontosabban az, hogy mely felsőfokú képzéseket jelölték meg az érettségi idején, sokkal kevésbé volt sokszínű. Magasan kiemelkedett (26 fő) ebben a körben²¹ azok száma, akik jogi képzést kívántak folytatni. Néhányan választották a katonai hivatást (6 fő)²² és a gazdasági képzést (4 fő). A hagyományosan tipikusnak tekintett diplomáciai (2 fő) vagy egyházi pályára alig készültek, utóbbira mindössze egyetlen diák. Ugyanennyien jelöltek meg e körben a vizsgált korszakban még szokatlannak tekintett foglalkozásokat: technikai (azaz műszaki), tanári, kereskedelmi.²³

Annak ellenére tehát, hogy a főnemes diákok apjának közel kétharmada földbirtokos (is) volt, gazdasági szakmai ismereteket, legalábbis először, kevesen kívántak szerezni. Úgy vélhették, hogy a jogi nem csak magasabb presztízsű, hanem egyben a legszélesebb körben alkalmazható tudás, ami egy földbirtokosnak is hasznos lehetett, főként pedig a politikai, állami tisztviselői pályán. (Utóbbi két foglalkozást – vagy részben ezeket – üzte

²¹ Adatok az 1877–1878 és 1917–1918 közötti időszakra vonatkozóan állnak rendelkezésre (N=42).

²² Ebben közrejátszhatott, hogy a tudatosan katonai pályára készüők már középfokon szakiskolába jártak, ahogy gróf Széchényi Viktor esete is mutatja (Rébay, 2017).

²³ KFL VI. 1. 9. Kalocsai Érseki Gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), Érettségi kimutatás, 70–75. (1868–1918), BKML VIII. 5. Kalocsai Érseki Gimnázium Érettségi vizsgák jegyzékei 1885–1929.

az apák 9-10%-a.²⁴) A felsőfokú tanulmányok választásában tehát a korábbi preferencia módosulása, az új irányok megjelenése tapasztalható, valamint a hit erejének csökkenése.

Összegzés

Tanulmányunkban megállapíthattuk, hogy a jezsuita iskolák a rend működésének folytatását követően népszerűek lettek a magyarországi főnemesek körében: a kalksburgi kollégium mellett a kalocsai gimnázium is nagy számban vonzotta ezen társadalmi réget tagjait. Utóbbiba 1867–1868 és 1917–1918 között 148 főnemes iratkozott be, 61 nemzetség tagjai. Legtöbben (7-7 fő) a gróf Batthyány, a báró vagy gróf Gudenus, a báró Jeszenszky, a gróf Mailáth és a gróf Zichy nevet viselték közülük.

A dualizmus korában a katolikus arisztokrácia tekintetében a kalocsai adatok alapján elkészített népszerűségi lista elejére a két jezsuita iskola mellett a nagyszombati érseki és a kassai premontrai főgimnáziumot tehetjük. A képzeletbeli térképre Budapest és Pozsony is felkerül, de e két város kiemelkedő jelentőségét nem támasztotta alá a jelen kutatás.

A kalocsai gimnázium főnemes tanulóinak döntő többsége nyilvános tanuló (is) volt, amit – hiszen nem az iskola székhelyén laktak – a gimnáziummal kapcsolatos nevelőintézet tett lehetővé. A Stephaneum kvázi nemesi konviktusként működött. Az arisztokrata diákok ezért Kalocsán megtarthatták társadalmi különállásukat, az iskolában és az intézetben nyert polgári tudással kiegészíthették saját hagyományos műveltségüket, például tanulhattak modern idegen nyelveket, vehettek leckét vívásból. Kalocsa jó választás volt a társadalmi hierarchia csúcsán maradás startégiája szempontjából.

Kalocsa mellett főként azok a főnemes szülők döntöttek, akik a gimnáziumban szeretnék volna taníttatni és jezsuita nevelésben részesíteni gyermeküket, tehát nem vizsgahelyszínt kerestek. Az iskola vonzáskörzete a főnemesek esetében szélesebb volt, mintha az összes tanulót vennénk tekintetbe. Az arisztokrata diákok valamennyi osztályban megtalálhatóak voltak: az alsóbbakban ugyanúgy, mint a felsőbbekben. Áttételesen ezen adat is alátámasztja, hogy a teljes gimnáziumi képzés elvégzése volt a céljuk. Háromnegyedük azonban csak 1–4 osztályt végzett el Kalocsán. A velük szemben tanúsított elnéző tanári bánásmód sokszor megfogalmazott kritikája ellen az évisméltések és a bukások előfordulását hozhatjuk fel, bár kétség kívül az összes tanuló között ez az arány még magasabb volt. A rang tehát önmagában nem volt elég a következő osztályba lépéshez, teljesítményt is fel kellett mutatni.

Sok főnemes diák korábbi tanulmányait is nyilvános tanulóként folytatta. Az adatok egyértelműen megerősítik az otthoni gimnáziumi szintű magántanulmányok visszaszorulását. Jellemző volt rájuk továbbá a gyakori iskolaváltás, ami szabadabb mozgásterükkel magyarázható. A pályaválasztásban a jogi képzés erősen dominált, de már néhány atipikus foglalkozás is felbukkant, vagyis átmeneti helyzetnek lehetünk tanúi.

---

²⁴ Az anyakönyvekből 115 apa foglalkozása ismert (KFL Kalocsai Érseki Gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), 9–59. [1867–1868 és 1917–1918 között]).

Elsődleges források

- Budapest Főváros Levéltára (BFL) VIII. 42/a Budapesti VI. kerületi Magyar Királyi Állami Kölcsey Ferenc Gimnázium iratai, Általános ügyviteli iratok, 25. kötet Tantestületi jegyzőkönyv, 1913–14.
- Értesítő Kalocsa = *A Jézus-Társasága kalocsai gymnasiumában ünnepélyes jutalom-kiosztás 1861-diki julius 31-kén. Kalocsa*, 1861. [Megjelent változó címmel minden tanévben 1867/68–1917/18. közt.]
- Jézus Társasága Magyarországi Rendtartománya Levéltára (JTMRL) Kalocsai gimnázium iratanyaga 1. doboz XII. Egyházi és világi hatóságok az intézet fejlődésében, elismerésében, stb.
- Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL) VI. 1. 8. Kalocsai érseki gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928), Anyakönyvek [névjegyzékek, névkönyvek] 1867/68–1917/18. vol. 9–59.
- Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (KFL) VI. 1. 9. Kalocsai érseki gimnázium, Anyakönyv, Jezsuita kor (1860–1928). Érettségi kimutatások 1868–1918, vol. 70–75.
- Károlyi, M. (2013). *Hit Illúziók nélkül*. Európa Könyvkiadó.
- MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára (BKML) VIII. 5. Kalocsai Érseki Gimnázium Magánvizsgát tett tanulók [1884-1912]
- MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára (BKML) VIII. 5. Kalocsai Érseki Gimnázium Érettségi vizsgák jegyzékei, 1885–1929.

Irodalom

- Adriányi, G. (2000). Jezsuiták Kalocsán: A jezsuita kollégium (1860–1948). In L. Koszta (Ed.), *Kalocsa történetéből* (pp. 333–351). Kalocsa Város Önkormányzata.
- Bertényi, I. ifj. (2010). Az elit gimnáziumai vagy a gimnáziumok elitje? A budapesti piarista és a Mintagimnázium diákságának vizsgálata (1879/80–1896/97.). In A. Forgó (Ed.), *A piarista rend Magyarországon* (pp. 316–350). Szent István Társulat.
- Braun, R. (1990). Konzeptionelle Bemerkungen zum Obenbleiben, Adel im 19. Jahrhundert. In H-U. Wehler (Ed.), *Europäischer Adel, 1750–1950* (pp. 87–95). Vandenhoeck & Ruprecht.
- Conze, E. (2005). Niedergang und „Obenbleiben“. In E. Conze (Ed.), *Kleines Lexikon des Adels: Titel, Throne, Traditionen* (pp. 187–188). C.H. Beck.
- Gráberné Bősze, K., & Lécse, K. (Eds.). (2001). *Magyarországi iskolai értesítők bibliográfiája 1850/51–1948/49. 9. kötet (Igló-Kecskemét)*. OPKM.
- Kende, G., & Kovács, I. G. (2011). A tudáselit középiskolái. A két világháború közötti tudáselit középszintű iskoláztatása 1860 és 1920 között. In I. G. Kovács (Ed.), *Elitek és iskolák, felekezetek és etnikumok* (pp. 75–98). L'Harmattan.
- Kerekes, B., & Rébay, M. (2018). Arisztokrata tanulók a debreceni és a pesti református gimnáziumban. In A. Buda & E. Kiss (Eds.), *Interdiszciplináris pedagógia és a taneszközök változó regiszterei: A X. Kiss Árpád Emlékkonferencia előadásai.. Debrecen, 2017. szeptember*. (Kiss Árpád Archívum Könyvsorozata, X. kötet, pp. 51–64). Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Intézet.
- Kerkai, Gy. (1942). *A kalocsai kollégium 1860–1940*. Pray Rendtörténetiró Munkaközösség.
- Komárik, I. (1896). A kalocsai főgymnasium története a milleniumi évre 1766–1896. In *A Jézus-Társasági kalocsai érseki főgymnasium értesítője az 1895–1896. iskolai évre* (pp. 3–193).
- Komárik, I. (1935). A kalocsai Jézus-társasági intézet vázlatos története (1860–1935). Első rész. In *Kalocsai Jézus-Társasági érseki gimnázium Értesítője az 1934–35. jubileumi tanévben* (pp. 3–41).

- Lakatos, A. (2010). Jezsuita oktatás-nevelés Kalocsán (1860–1948). In A. Molnár & Cs. Szilágyi (Eds.), *Múlt és jövő. A magyar jezsuiták száz éve (1909-2009) és ami abból következik* (pp. 75–93). METEM.
<https://archivum.asztrik.hu/?q=oldal/jezsuita-oktatas-neveles-kalocsan-1860-1948-tanulmany-2010>.
- Lakatos, A. (2019). Országos hírű nagygymnázium egy alföldi kisvárosban – jezsuita sikertörténet Kalocsán (1860–1920). In Sz. Csanádi-Bognár & I. Fata (Eds.), *Tudományos mozaik* (16. kötet, pp. 167–179). Tomori Pál Főiskola. https://archivum.asztrik.hu/sites/default/files/letoltesek/Jezsuita-sikertortenet-Kalocsan_In_Tudomanyos-Mozaik_16.pdf.
- Lieven, D. (1992). *The aristocracy in Europe, 1915–1914*. Macmillan.
- Mojzes, I. (1986). *A kalocsai Haynald Observatórium története*. MTA Csillagászati Kutató Intézet.
- Rébay, M. (2010). A kalsburgi jezsuita kollégium magyar szemmel. In I. Fenyő & M. Rébay (Eds.), *Felszántatlan területeken. Tanulmányok Brezsnaynszky László 65. születésnapjára* (pp. 149–169). Csokonai Könyvkiadó.
- Rébay, M. (2014). A hagyományos elit tagjai a budapesti piarista gimnáziumban a dualizmus korában (1897/98–1917/18). In N. Fizel & A. Nóbik (Eds.), *Ünnepi tanulmányok a 60 éves Pukánszky Béla tiszteletére* (pp. 249–268). Szegedi Egyetemi Kiadó & Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
<http://mek.oszk.hu/15000/15023/15023.pdf>.
- Rébay, M. (2015). Arisztokrata jelenlét a pozsonyi királyi katolikus főgimnáziumban a dualizmus korában. In G. Baska & J. Hegedűs (Eds.), *Égi iskolák, földi műhelyek - Tanulmányok a 65 éves Németh András tiszteletére* (pp. 250–258). ELTE PPK. http://mek.oszk.hu/14600/14688/pdf/14688_21.pdf.
- Rébay, M. (2017). Gróf Széchényi Dénes (1828–1892) gyermekeinek nevelése a családi levelezés tükrében. In Cs. Sasfi & J. Ugrai (Eds.), *Iskola, művelődés, társadalom. Az oktatás, nevelés és művelődés társadalomtörténeti látószögei: Rendi társadalom – polgári társadalom 29. A Hajnal István Kör – Társadalomtörténeti Egyesület 2015. évi, sárospataki konferenciájának tanulmánykötete* (pp. 250–265). Hajnal István Kör & Társadalomtörténeti Egyesület.
- Sasfi, Cs. (2001). Az oktatás társadalomtörténeti megközelítése: négy dunántúli nemesifjú kiművelése a reformkorban. *Korall*, (3–4), 20–69.
- Sasfi, Cs. (2006). Az oktatás társadalomtörténete. Oktatás és társadalom kölcsönhatásának történeti vizsgálata. In Gy. Kövér (Ed.), *Zsombékok. Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. század elejétől a 20. század közepéig. Társadalomtörténeti tanulmányok* (pp. 509–539). Századvég.
- Tóth, Á. (2001). A középiskoláztatás stratégiái. A pozsonyi középiskolák társadalomtörténete a 19. század első felében. *Korall*, (3–4), 70–103. <http://epa.oszk.hu/00400/00414/00003/pdf/totharpad.pdf>.
- Tóth, M. (Ed.). (1910). *A kalocsai kollégium ötven éve*. Jurcsó Antal Könyvnyomdája.
- Ugrai, J. (2011). Vargabetűk az iskolában. A kétszáz évvel ezelőtti kollégiumi tanulmányok szabályszerűségeiről. *Korall*, 12(46), 87–113.
http://epa.oszk.hu/00400/00414/00037/pdf/Korall_46_07_Ugrai.pdf.
- Ugrai, J. (2014). Úrfiak és inasdiákok – a társadalmi mobilitás elősegítése a 19. század első harmadában a sárospataki kollégiumban. In É. Gyulai (Ed.), *Úr és szolga a történettudomány egységében – Társadalomtörténeti tanulmányok. In Memoriam Vári András (1953–2011)* (pp. 93–103). ME BTK TTI.
<https://adoc.pub/urfiak-es-inasdiakok-a-tarsadalmi-mobilitas-elsegitese-a-19-.html>
- Virág, I. (2013). *A magyar arisztokrácia neveltetése (1790–1848)*. Liceum Kiadó
- Wasson, E. (2006). *Aristocracy and the Modern World Basingstoke*. Palgrave Macmillan
- Winkler, P. (1910). Kalocsa. In S. Borovszky (Ed.), *Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye II.* (pp. 529–540). Országos Monográfia Társaság. <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0016/18.html>.

ABSTRACT

SCHOOLS OF THE HIGH NOBILITY – THE CASE OF THE MAIN SECONDARY GRAMMAR SCHOOL OF KALOCSA (1867–1918)

Magdolna Rébay

In this comprehensive research, I am examining whether the accelerating social and economic transformation following the Austrian-Hungarian Compromise that undoubtedly produced an adverse effect on the aristocracy in the long term, and the professionalization that evolved as a result of this transformation, wrought a change in this social class's members' education? In the present study, I am examining this question in the case of an individual institution, the Main Secondary Grammar School of Kalocsa, relying on a broad – and at the same time all-encompassing – basis of sources: school reports, as well as the students' registry, Matura records. I was inquisitive about how significantly the institution participated in the upbringing and education of the young members of high nobility: Who were these students and where did they come from? Where did they attend school before and after studying at Kalocsa? How many years did they spend there, and in what status? In this study, I concluded that Jesuit schools were markedly popular with high aristocracy in the Age of Dualism: besides the boarding school at Kalksburg, their Secondary Grammar School of Kalocsa also attracted a large number of the members of this social stratum. The overwhelming majority of the youngsters coming from the high nobility were educated as public students (as well); this public status was made possible by the boarding school connected to the secondary school. The Stephaneum functioned as a quasi 'convictus' of the nobility. Thus, in Kalocsa, aristocratic students could retain their social segregation, garnering the opportunity to complete their own traditional schooling with the civil knowledge gained in the school. As boarders, for example, they had the chance to study modern foreign languages, or attend fencing lessons. Thus, Kalocsa was a good choice in terms of a strategy to stay on top of the social hierarchy (Conze, 2005). Many of these noble youngsters were public students in the course of their earlier studies. The data obviously corroborate that secondary level home schooling was being crowded out. Another typical character trait was the frequent change of schools, which could be explained by their greater leeway. In their career choice, legal studies strongly dominated; however, a few atypical vocations also emerged, so a kind of transitory phase could be witnessed.

Magyar Pedagógia, 121(2). 169–187. (2021)
DOI: 10.17670/MPed.2021.2.169

Levelezési cím / Address for correspondence: Rébay Magdolna, Debreceni Egyetem BTK NMI Neveléstudományi Tanszék. H-4032 Debrecen, Egyetem tér 1.